

Ett kvarts sekel i Västerbotten

Elsi Ekstedt

Elsi Ekstedts artikel ger en bild av av hur ett län på ett systematiskt sätt utvecklade sin biblioteksverksamhet i en tid före Internet. Men det är också nu datoriseringen träder in i biblioteksvärlden

Vid halvårsskiftet 1974 tillträdde jag en tjänst som chef för Länsavdelningen vid Umeå stadsbibliotek. Så hette befattningen. Jag var anställd av Umeå kommun men verksamheten bekostades av landsting och stat. Arbetsuppgifter var att ansvara för kompletterande mediaförsörjning och rådgivning till kommunbiblioteken. Länsbibliotekets huvudsakliga verksamhet var riktad mot kommunerna utanför värdkommunen. Med ordet Länsbibliotek avses i denna artikel den regionala biblioteksverksamheten.

Mitt skrivbord skulle jag ha i Umeå, men Västerbottens län var min arbetsplats. En tidig åtgärd var att kontakta andra regionala organ och kulturella instanser i Umeå. Det blev början till värdefullt samarbete.

Vad innebar mitt arbete? Biblioteksservice till drygt 200 000 västerbottningar utspridda på 55.000 km² och rådgivning till 12 kommunbibliotek, från 1983 15 kommuner, däribland fem av de till invånarantalet minsta i hela landet. Dorotea blev egen kommun 1980 och Bjurholm och Malå 1983.

Kompletterande mediaförsörjning innebar beställningar på litteratur som inte fanns på det egna biblioteket. Depositioner var boklådor i trä fyllda med ca 50 böcker i varje till filialer, utlåningsstationer, sjukhem mm.

Rådgivning handlade om organisation, media, personal och lokaler. Ytterst handlade det om att hushålla med resurserna eller att skapa nya för att nå målet att erbjuda en god biblioteksservice i Västerbotten. Mycket rutinarbete men det fanns också utrymme att prova nya idéer.

Kommunsammanläggningarna i början av 1970-talet medförde omorganisationer för biblioteken, vilka sammanföll med förverkligandet av 1974 års kulturpolitik. I varje kommun skulle finnas ett huvudbibliotek. De övriga biblioteken blev filialer eller utlåningsstationer. Biblioteksnämnderna ersattes i många kommuner av kulturnämnder. Bibliotekschefen blev där även kulturchef, vilket innebar att nya arbetsuppgifter tillkom men gav också nya möjligheter. Viktig uppgift var att få den nya organisationen att fungera.

Bokbuss

Jag ville veta vad som lästes och vad som fanns att läsa. I Länsbibliotekets regi ordnades två gånger om året bokbussturer i kommunerna Nordmaling, Roberts-

fors, Vindeln och Vännäs med Bjurholm. Under tre veckor i september 1974 deltog jag därför i bokbussens verksamhet. I en utrangerad postdilignens, inredd till bokdepå, transporterades vi runt – en eller två personer från kommunbiblioteket och en från länsbiblioteket – av en duktig och hjälpsam chaufför, från tidig morgon till sen kväll och valde ut depositioner, som skulle stanna där under ett halvt år fram till nästa besök. Kommunernas bokbestånd hade kompletterats med ett stort antal böcker från Länsbiblioteket.

Var detta verkligen en effektiv biblioteksverksamhet? Att låsa stora bokbestånd på en plats i sex månader? Dilignsen utdömdes efter några år som arbetsplats och verksamheten avvecklades i och med utgången av år 1977. Det påskyndade beslutet om inköp av en gemensam buss till Bjurholm, Vindeln och Vännäs, som erhöll statliga medel till inköp av bokbuss år 1978.

Bokbussen blev början till ett trekommunalt samarbete där datorisering och gemensamma mediainköp ingick och blev anledningen till att de tre biblioteken tillsammans utsågs till Årets bibliotek år 1993.

Gustav Lundblad, som var stadsbibliotekarie och tillika länsbibliotekarie, och jag besökte under hösten 1974 samtliga kommunbibliotek och träffade personalen och förtroendevalda. Därefter ägnade jag mig åt media. Tillsammans med bibliotekscheferna inventerade vi i varje kommun bokbestånden. Det var långa och många arbetsdagar men jag lärde känna personalen och det blev början till samarbete och vänskap.

Länsdepå i Umeå

Vad skulle vi göra med alla övertaliga böcker? Inte ett problem endast i Västerbotten. Sådana diskussioner fördes runt om i landet. Skulle tre lånecentraler få ansvar för utgallrade böcker eller...? Vi kunde inte vänta på ett statligt beslut i frågan.

Efter mönster från Malmö stadsbibliotek inrättade Länsbiblioteket år 1976 en Länsdepå i Umeå, dit kommunbiblioteken kunde skicka övertaliga böcker. Tre exemplar av varje titel sparades för att användas i fjärrlåneverksamheten men också vid uppbyggnad av nya bibliotek. Länsdepåns 44 000 band utgjorde grundbeståndet i det år 1983 nyinrättade Norrlands depåbibliotek, år 2003 omvandlat till Sveriges depåbibliotek.

Urvalsprinciper för media

För att Länsbiblioteket skulle kunna fullgöra sina åtagande med kompletterande mediaförsörjning måste vi tillsammans med kommunbiblioteken fastställa principer för vad kommunbiblioteken skulle tillhandahålla. Depositionerna till bokbussen var en del av verksamheten, men Länsbiblioteket skickade också många vandringsbibliotek till filialer och utlåningsställen i de kommuner som saknade bokbuss. Skulle vi av de läns-gemensamma resurserna köpa högfrekvent litteratur samtidigt som önskemålen om speciallitteratur ökade? Studerande vid distansutbildningar och till landsbygden utlokaliserade kurser, anordnade av Umeå universitet, behövde mycket hjälp med litteratur och litteratursökning.

Biblioteken skulle hålla ett allsidigt och rikhaltigt bestånd av svensk skön- och facklitteratur och ett mindre bestånd av utländsk litteratur på skolspråken dvs på den tiden engelska, tyska och franska. Depositioner av utländsk skönlitteratur på dessa språk skulle man även i fortsättningen få låna. Så småningom tillkom behov av depositioner på för Västerbotten nya språk som amarinja, tigrinja, farsi m fl.

Kommuner som uppfyllde vissa kriterier, bland annat att ha fackutbildad bibliotekarie, kunde söka statliga upprustningsbidrag till media. Flertalet kommuner i Västerbotten erhöll sådana bidrag.

När mediabeståndet på Umeå stadsbibliotek med filialer så småningom fanns registrerat på mikrofiche, köpte Länsbiblioteket en uppsättning fiche till varje kommunbibliotek, vilket underlättade för dem att belägga beställningarna. Samtidigt blev det en hjälp för kommunbiblioteken i deras förvärv. Om Umeå stadsbiblioteks filialer hade köpt in en titel borde även kommunbiblioteken köpa den.

Från när och fjärran

För att få bättre överblick över vad som beställdes och hur beställningarna effektuerades, kartlade Irma Ridbäck och jag fjärrlåneverksamheten i Jämtlands och Västerbottens län, som vi publicerade i rapporten *Från när och fjärran 1988*. Det var den första utredning där vi använde dator för ordbehandling, statistik, tabeller och illustrationer. Utredningen visade att beställningarna många gånger var ofullständigt belagda och att biblioteken ofta valde att beställa en bok istället för att köpa in den. Resultatet av utredningen blev gemensamma mediaurvalsprinciper.

Statens Kulturråd hade år 1987 beviljat två grundbe-
lopp dvs 135 000 kronor för inköp av två Macintosh datorer med extra hårddiskar för projektet. Datorn blev ett ovärderligt hjälpmedel i vardagen. Vår arbetskapacitet ökade högst väsentligt.

Året därpå fick jag av Statens Kulturråd uppdrag att ansvara för en fjärrlåneundersökning som omfattade inmatning, redigering och bearbetning av uppgifterna på ca 1 500 fjärrlånebeställningar till ett antal utvalda länsbibliotek och presentation av de ca 30 000 data i tabeller och diagram. Varje beställning=post innehöll 20 fält. Arbetet redovisades i utredningen *Lånecentra-
ler och depåbibliotek. (Rapport från Statens Kulturråd 1989:5)*.

När asylsökande och flyktingar kom till Västerbot-
ten ökade efterfrågan på böcker på andra språk. Det var

i början svårt att hitta inköpskällor. Från och med år 1988 arbetade en bibliotekarie 5 tim/vecka med inköp av litteratur för dessa grupper. Mediaplaner fastställdes även för litteratur på invandrarspråk.

Litteraturförsörjningen till samer var ett eftersatt område, men jag återkommer till detta senare.

Tidskrifter

Även tidskriftsbestånden inventerades och bevarandeplaner för de enskilda kommunerna utarbetades. I Artikel-sök, senare Asök, hittade man ofta den referens som löste låntagarens problem. Beställningarna av tidskriftsartiklar ökade märkbart liksom portokostnader. Det blev viktigare att bevara äldre ofta efterfrågade årgångar på kommunbiblioteken.

År 1989 upprättade vi på Länsbiblioteket det första datoriserade registret över samtliga tidskrifter på kommunbiblioteken. Flera länsbibliotek bad oss om hjälp att göra tidskriftsförteckningar för deras län. Det skrevs ut i A5-format. Förteckningen reviderades årligen. Förteckningar över tidskrifter på invandrarspråk sammanställdes också.

Referensarbete och samhällsinformation

Referensarbete är nära förbundet med kompletterande mediaförsörjning och fjärrlån. Det var angeläget att höja kvaliteten på bibliotekens tjänster. Länsbiblioteket ordnade därför regelbundet studiedagar i såväl allmän informationsökning som i särskilda ämnen. En terminal, modell Texas Silent, inköptes i mitten av 1980-talet till Länsbiblioteket och lånades ut i perioder om tre månader till varje kommunbibliotek i länet för att ge möjligt att träna i databassökning framför allt BOK-Sök, Artikel-Sök och TT Nyhetsbanken.

Bibliotek i Glesbygd

Hur skulle alla invånare i länet, även de som bodde utanför tätorterna få tillgång till biblioteksservice? Bokbuss fanns inte överallt. Irma Ridbäck, min kollega i Östersund, och jag genomförde därför en undersökning om biblioteksstandardens vid de minsta biblioteken i Jämtlands och Västerbottens län Bibliotek i Glesbygd. 1985. Vi ville skapa, "informationscentra" även på små orter och erbjuda en mer jämlik service åt alla oberoende av bostadsort. Minibiblioteket skulle bli spindeln i informationsnätet i glesbygden med snabb förmedling av information och litteratur för kunskap och förströelse. Datoriseringen av biblioteksverksamheten skulle gynna utvecklingen på de små biblioteken. Telefon, dator, kassett- och videobandspelare liksom mikrokortläsare borde finnas. Det här var tiden före Internet.

Samhällsinformation

Stadsbiblioteket i Skellefteå arbetade tidigt med utvidgad samhällsinformation. Skellefteå utsågs till Årets bibliotek 1989 med motiveringen

"I Skellefteå har alla kommunens invånare inte bara rätt till utan också tillgång till samma biblioteksservice och biblioteket har i många avseenden varit en föregångare för svenska folkbibliotek. Man har under många år byggt upp en mycket bra verksamhet, som sätter låntagaren i centrum och vilar på stor självständighet för de olika delarna i verksamheten. Man har en klar målsättning för sitt arbete och arbetar mycket me-

todiskt för att utveckla biblioteksservicen.”

Det fanns så mycket information i samhället som lämpade sig att göra tillgänglig via dator. Tillsammans med fem länsbibliotek och med stöd av Landstingsförbundet började vi år 1992 bygga upp en databas över samhällsfrågor med utgångspunkt från Kalmar, ON-LINE Länsbiblioteken i ett informationsnätverk. Där fanns bl a register över utbildningarna i länet, kommunal information, föreningsregister (patientföreningar mm.) kulturkalender från en kommun samt information om länsstyrelsens verksamhet, exempel på vanliga områden, där man snabbt behövde få svar. När andra aktörer med betydligt större resurser till förfogande började sammanställa samhällsinformation i databaser, avslutade vi projektet redan efter två år.

Datorisering

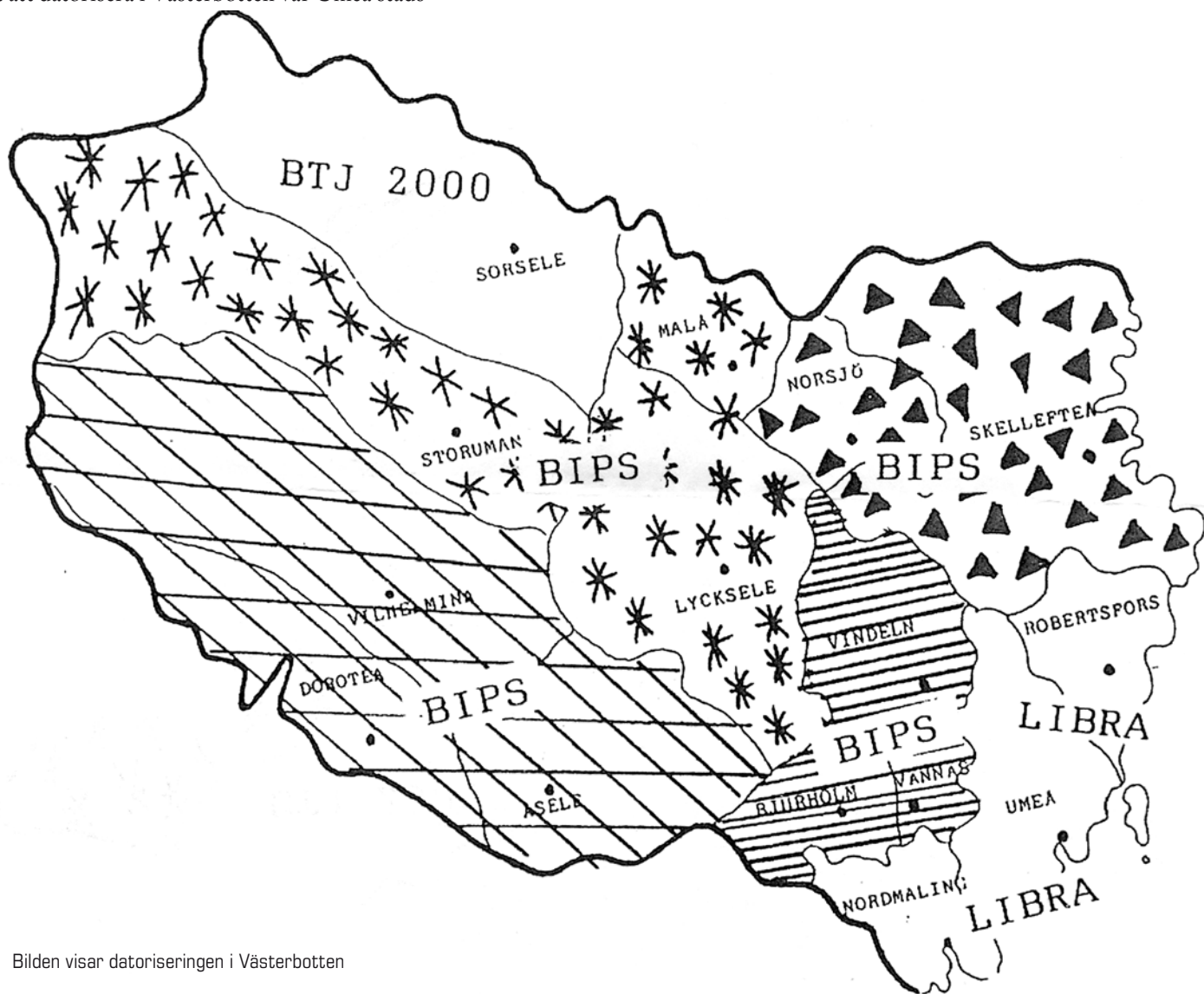
Den viktigaste frågan under 1980-talet var datoriseringen av kommunbiblioteken. Biblioteken i landet var tidiga med att använda informations- och bibliografiska databaser. Däremot dröjde det innan man datoriserade in- och utlåningsrutinerna, en angelägen uppgift för Länsbiblioteket att påskynda.

Först att datorisera i Västerbotten var Umeå stads-

bibliotek som år 1984 började lägga in sin beståndskatalog i BUMS. Därefter datoriserade Åsele bibliotek år 1987, men valde istället systemet BIPS liksom Skellefteå år 1991. Länsbiblioteket initierade det första interkommunala samarbete mellan de tre bokbusskommunerna i Bjurholm, Vindeln och Vännäs. Ett för de tre kommunerna gemensamt datasystem för in- och utlåningsrutinerna BIPS inköptes år 1991 för medel från Statens kulturråd, landstinget och berörda kommuner. Följande år inbjöd Åsele till ett samarbete mellan Dorotea och Vilhelmina. Det följdes av ett samarbete mellan Lycksele, Malå och Storuman samt mellan Skellefteå och Norsjö. Bibliotekschefstjänsten i Sorsele var vakant, varför denna kommun kom att datorisera något år senare. Västerbotten blev det första länet i landet där samtliga huvudbibliotek datoriserades.

Investeringarna var stora och det behövdes flera år för att klara dem. Med bidrag från bland andra stat och länsstyrelse gick det att genomföra. Tiden var emellertid inte mogen för länsgemensamma lösningar.

Men datoriseringen ingav också viss oro hos personalen. En konsult i data- och kontorsadministration från Stockholm besökte därför år 1991 på Länsbibliotekets bekostnad samtliga kommunbibliotek förutom Sorsele

Bilden visar datoriseringen i Västerbotten

och diskuterade på plats arbetsplatsernas utformning.

Litteraturförsörjning till samer

Mediabeståndet skall förutom att vara allsidigt sammansatt även spegla befolkningen i kommunen och de särintressen som finns.

Folkbiblioteket i Vilhelmina hade med egna medel sedan 1965/66 byggt upp en förnämlig samling litteratur om och av samer. Initiativtagare var dåvarande biblioteksstyrelsens ordförande Sven Fisk. Till detta kom en unik pressklippssamling om samer. Frågan om finansieringen av denna var svårlöst, men genom tillfälliga anslag från bl a Länsstyrelsen och Statens Kulturråd har bevakningen kunnat göras utan avbrott. Idag bevakar man mer än 1000 tidningar och tidskrifter. Vilhelmina kommun bekostar den årliga uppdateringen. Med stöd av Kempestiftelserna har den senare mikrofilmats och digitaliserats. På övriga bibliotek fanns möjligen tidningen Samefolket.

År 1976 kom Bengt Anderssons Katalog över litteraturen i samiska avdelningen vid Folkbiblioteket i Vilhelmina, ett pionjärarbete, som kom att bli av mycket stor betydelse för att spåra samisk litteratur.

Studieförbundet Vuxenskolan ordnade studiedagar om samisk litteratur och samisk berättarkonst. År 1979 deltog jag i en sådan, Sameland i förvandling, i Hemanvan. Det var inledningen till ett långt samarbete mellan Länsbiblioteket, Svenska samernas riksförbunds kansli i Umeå och Vuxenskolan. Från 1981 och framåt köpte Länsbiblioteket in böcker på samiska, framför allt sydsamiska. Samtidigt började överläggningar med Statens Kulturråd om inrättande av en samekonsulent. Länsbiblioteket hade uppmärksammat Folkbiblioteksutredningen på behovet av en sådan.

Konsulent för det samiska språket och litteraturen

Länsbiblioteket anställde för en kortare tid en bibliotekarie med samisk ursprung, Inga Britt Blind, som köpte in, katalogiserade och marknadsförde sydsamisk litteratur i länet. Även andra kommuner med samisk befolkning började köpa samiska böcker. Utgivningen var sparsam. Statens Kulturråd inrättade några år senare en bibliotekskonsulent för det samiska språket och litteraturen med rikstäckande ansvar med placering vid Läncentralen i Umeå. Tjänsten knöts år 1996 till Sametinget och placerades vid Åtjte museum i Jokkmokk.

Uppsökande verksamhet

Utredningen Regionala biblioteksuppgifter år 1978 resulterade i nya uppgifter för länsbiblioteken, t ex uppsökande verksamhet till barn och grupper med särskilda behov. Länsbiblioteket kunde anställa ytterligare personal.

Länsbiblioteket erhöll år 1977 under tre år ett statligt bidrag till läsfrämjande åtgärder för barn och ungdom. En erfaren barnbibliotekarie anställdes som konsulent. Efter tre år blev tjänsten permanent. De konsulenter som arbetade på Länsbiblioteket hade stor pedagogisk vana och utvecklade verksamheten på ett förtjänstfullt sätt.

Böcker skulle finnas var än barnen befann sig, men vi ville också att någon skulle kunna berätta, läsa högt eller samtala med barnen. Förmedlarna blev viktiga. Det

fanns barnbibliotekarier endast i Skellefteå och Umeå i mitten av 70-talet. Tidigt inleddes ett samarbete med länskolnämnden och fortbildningskonsulenterna. Många kurser i ett 50-tal ämnen, barnlitteratur, barns läsning, barns språk, litteraturanals, litteraturpedagogik, lära i skolan för livet, att läsa med lust m m riktades till såväl föräldrar, bibliotekens personal som till lärare på olika stadier och personal på dag- och fritidshem. Litteratur, skivar- och dramaläger ordnades för att inspirera barn och ungdomar till eget skrivande.

Flera barn- och skolbibliotekarietjänster utanför de stora orterna tillkom och verksamheten började kännas etablerad. I arbetet att framställa litteraturlistor och läsarlotsar deltog många. Utbyte av kunskap och erfarenheter med Finland och Norge inleddes. Barns situation i andra länder uppmärksammades och biblioteken skickade svenska barnböcker till bibliotek i Baltikum, till vänorter i Finland och till Petrozavodsk i ryska Karelen.

Det blev också början till upprustning av skolbiblioteken. Skolor och bibliotek samarbetade om lokaler, media och personal. När nya gymnasieskolor inrättades även i små kommuner ordnades studiedagar för skolans personal om gymnasieskolbibliotek.

Konsulenttjänsten för barnlitteratur vid Länsbiblioteket reducerades under några år till en halvtid. Det var ett svårt beslut att fatta men nödvändigt. Naturligtvis väcktes protester. Diskussionen om konsulenterna skall vara specialister eller generalister kom igång. Teknisk expertis för datoriseringen fanns inte på Länsbiblioteket men biblioteken i länet behövde hjälp. Arbetet med EU-informationen kostade också pengar. Några nya resurser tillfördes inte. En intern utredning om behovet av Länsbibliotekets insatser inom skol- och barnbiblioteksverksamheten visade att tjänsten behövdes.

Uppsökande verksamhet för andra grupper

När en bibliotekskonsulenttjänst för uppsökande verksamhet bland sjuka, äldre och funktionshandikappade inrättades på Länsbiblioteket år 1980 byggdes en lika mångsidig och vittomspännande verksamhet upp som för barn och ungdomar.

Vi använde oss av de vunna erfarenheterna. Även här blev förmedlarna, anhöriga och vårdpersonal av alla kategorier, mycket viktiga. Vi betonade att människor trots sjukdomar och handikapp har rätt till god livskvalitet och delaktighet i samhället. All bibliotekets personal skall medverka till att förverkliga detta.

Landstingets utredning om Kulturpolitiskt handlingsprogram för Västerbottens Läns landsting, KUPOL, Umeå 1976, blev under många år vägledande för biblioteks- och kulturaktiviteter på sjukvårdsinrättningarna i länet.

Från hembygdskunskap till lokalhistoria

Studiecirkelverksamhet inom skilda områden har en lång tradition i Västerbotten. Antalet deltagare i studiecirklarna låg länge över genomsnittet i landet. Många cirklar handlade om släkt- och hembygdskunskap och resulterade i böcker eller uppsatser, en del av skiftande kvalitet.

Vindelns folkhögskola hade under en lång följd av år anordnat mycket välbesökta studiedagar om Västerbotten ur olika aspekter. Kursen år 1975 Att bevara min-

nen från svunnen tid fick mig att inse att biblioteks personalen skulle kunna göra viktiga insatser för hembygdsforskningen genom vägledning i användningen av källmaterial.

Umeå universitet ordnade efter önskemål från bibliotekarierna i länet en kurs i lokalhistoria, 20 poäng. Kursen, öppen för alla, handlade bl a om källkritik och historiska hjälpvetenskaper liksom om mentalitetsforskning. Kursen upprepades flera gånger och följdes av en påbyggnadskurs på 20 poäng. Som gemensamt forskningsprojekt hade deltagarna Västerbotten i äldre tider. Universitet ordnade också år 1984 en kurs i arkivkunskap Arkiv på nya medier, som samtidigt var en grundkurs i tillämpad datateknik. Läromedel var en dator, ABC 800, som samtliga tjugo kursdeltagare samsades om! Det gick alldeles utmärkt.

Länsbiblioteket hade genom åren ett mycket nära samarbete med läns museet. Ett sådant inslag var när vi tillsammans med Läns museet och länets konstföreningar kunde medverka till att Anna Lisa Grundströms *Uppväxtår i Lappmarken på 20- och 30-talen* publicerades år 1990.

Bibliografier över Norrland

År 1950 hade Erik Marklunds bibliografi Övre Norrland i litteraturen, omfattande tiden fram till år 1950 utgivits. Gustav Lundblad fortsatte detta arbete för perioden 1950–1960, Litteratur om Övre Norrland, 1990, som trycktes med ekonomiskt stöd av Länsstyrelsen. En biblioteks konsulenttjänst med ansvar för lokalsamlingen och Västerbottenbibliografin inrättas vid Länsbiblioteket år 1985. Arbetet med att bygga upp en databas över litteratur över Västerbotten, V-sök, började året därpå. Det nyinrättade forskningsarkivet vid Umeå universitet skannade in Marklunds bok. Databasen V-sök och Norrbottens databas fördes år 1995 över till en gemensam CD-ROM, Bothnica-skivan, två skilda databaser men med gemensamt sökspråk. Senare lades även en bibliografi över Västernorrland till. Numera är Bothnica en specialdatabas i Libris.

SVAR Svensk arkivinformatiön i Ramsele För hembygds- och släktforskning behövdes mikrofilm/mikrofiche och läsapparater. Huvudbiblioteket och de större filialerna hade läsapparater, men det var problem med att låna mikrofilmer från Länsbiblioteket. Det blev långa köer på de mest frekventa rullarna, man fick rullarna i fel ordning, de var inte omspolade etc.

Vid folkbiblioteksutredningens besök i Västerbotten år 1981 diskuterade vi bibliotekens service till släkt- och hembygdsforskare vad beträffar arkivalier på mikrofilm. Jag blev år 1981 av Utbildningsdepartementet utsedd att representera biblioteken i den utredning om hantering av mikrofilmer, som resulterade i grundandet av SVAR (Svensk arkivinformatiön i Ramsele). En oerhört stimulerande uppgift. Initiativtagare och ordförande i arbetsgruppen var professor Egil Johansson. Direktiven var: Att vara till nytta för forskningen och att den tilltänkta institutionen i en framtid skulle bli självfinansierande.

Det gällde alltså att ta fram en produkt som var lätt att distribuera och använda samt åsätta den ett pris, som gjorde att användarna – i första hand biblioteken – var villiga att betala för den.

SVAR inrättades år 1984 som en byrå under Riksarkivet. SVAR skulle filma, registrera och distribuera

mikrofilm/fiche av arkivalier samt utarbeta register till dessa. Västerbotten var det första län som använde sig av SVAR:s tjänster. Biblioteken i länet fick möjlighet att tillsammans med SVAR utforma hur låneverksamheten skulle gå till. Varje kommunbibliotek köpte mikrofiche rörande den egna kommunen och Länsbiblioteket en uppsättning över samtliga kommuner till utlån till biblioteken i länet. Ganska snart upphörde Länsbiblioteket med utlånen utan hänvisade istället biblioteken att mot avgift låna/hyra mikrofiche från SVAR. Ett låneavtal upprättades mellan SVAR och samtliga kommunbibliotek i länet.

Umeå stadsbibliotek beslöt senare att inte heller låna ut till andra länsbibliotek utan istället hänvisa till SVAR. Detta beslut blev inte populärt. Problemet var att konverteringen inte blev färdig för hela Sverige samtidigt. Vissa länsbibliotek måste därför under en övergångstid använda både det gamla och det nya systemet. Irma Ridbäck, anställd 1987 – 1994, genomförde att alla bibliotek numera använder sig av SVAR:s tjänster.

Bibliotekarietutbildning i Umeå

Tanken på att starta en bibliotekarietutbildning i Norrland hade först väckts av bibliotekscheferna i Västernorrland men fick stöd av kollegerna i de övriga norrlandslänen. Flera nya bibliotekarietjänster hade inrättats i Norrland Men intresset för att söka dem var svalt. De bibliotekarier från Norrland som hade utbildats i Borås stannade i södra Sverige. Norrland, behövde en egen utbildning.

Umeå universitet tillsatte år 1984 en arbetsgrupp, i vilken jag ingick, för att utreda förutsättningarna för att förlägga en bibliotekarietutbildning till Umeå och att tillsammans med utbildningsledaren Marianne Ek föra universitetens talan i förhandlingarna med Högskolan i Borås. Ett stort stöd hade vi i Greta Renborg, lektor vid Högskolan i Borås. Två "Boråsutbildningar" för 30 elever med början läsåret 1987/88 utlokaliserades till Umeå. Att detta gick att genomföra berodde bl a på att biblioteken i Norrland lovade att ta emot studeranden för praktiktjänstgöring utan ersättning. 100.000 kronor kunde istället användas för de extra kostnader som lokaliseringen till Umeå medförde. Kempefonden anslag också medel. Universitetet ställde en "gästlärlägenhet" till förfogande. De tillresande lärarna från Borås fann det mycket stimulerande att undervisa i Umeå.

För de nyexaminerade var det inga svårigheter att få tjänster. Men fortfarande var det få sökande till tjänsterna i inlandet. Ytterligare åtgärder behövdes. Universitet startade därför en egen utbildning i Umeå från hösten 1993 som alltjämt fungerar. Att flera universitet numera också ger bibliotekarietutbildningar är bra liksom att utformningen av dessa är olika.

Marknadsföring – några exempel

Provins 85

Första numret av Provins, Norrländska författarförbundets tidskrift, erbjöd inte bara läsning utan var samtidigt en katalog till vandringsutställningen Provins 85 för att lyfta fram konstnärskap och författarskap i Norrland. 15 konstnärer och 15 författare, tre från vardera län, presenterade varandra i ord och bild. Idén till utställningen kom från biblioteket i Kramfors. Genom samarbete mellan Författarcentrum Norr,

Konstcentrum Norr, *Riksutställningar*, Kulturarbetar- förmedlingen och biblioteken i Norrland gick det att förverkliga den. Utställningarna visades på samtliga kommunbibliotek i Norrland och rönste stor uppmärksamhet.

Bibliotek i norr – avstånd och närhet

Länsbiblioteken i Jämtland, Norrbotten, Västerbotten och Västernorrlands län visade idéutställningen *Bibliotek i norr – avstånd och närhet* på Bok och bibliotek i Göteborg år 1988. Norrländska författare berättade, bibliotekarier demonstrerade olika verksamheter och tre kockar från Västerbottens bjöd på renklämmor och lingondricka.

Västerbotten det kompletta länet

Länsstyrelsen initierade kampanjen *Västerbotten det kompletta länet*. På hösten 1989 hyrdes nöjespalatset Cirkus på Djurgården i Stockholm för att visa Västerbotten. Biblioteken i länet, förlag, studieförbund och museer öppnade tillsammans med Åkerbloms universitetsbokhandel i Umeå, en Västerbottenbokhandel och sålde under nio dagar litteratur om Västerbotten.

Urvalet av litteratur visade en stor bredd och vi sålde bra, vilket nog bl a berodde på att "försäljarna" personal från nämnda institutioner, kunde sina produkter och stimulerade till inköp. Landshövdingen lotsade drottning Silvia till vår monter och bokhandlaren kunde överlämna ett exemplar av boken *Storspoven* av Åke Pettersson-Nåw.

Nordlitt 91 och Nordlitt 93

På Skellefteås förslag genomfördes Nordlitt 91 i Skellefteå, den första litteratur- och skrivarmässan utanför Göteborg, där samtliga kommunbibliotek presenterade sin verksamhet i en stor gemensam monter. God hjälp vid planering och genomförande hade vi av Greta Renborg, som kände Västerbotten väl efter många besök. Mässan invigdes av Sara Lidman.

Svensklärarna i länet, undervisningsfria de två dagarna, deltog mangrant i seminarierna som räknades som fortbildning.

Bibliotekspersonalen turades om att vara på mässan eller sköta biblioteket på hemorten. Abonnerade bussar gick från inlandet till Skellefteå. Mediabevakningen var mycket god och succén given.

På Nordlitt 93 hölls bl a ett seminarium om Norrländsk kultur med anledning av att första bandet av *Norrländsk uppslagsbok, NU*, just kommit ut. Det var det första moderna uppslagsverket över en europeisk region. Över 1000 skribenter, etablerade forskare såväl som amatörer medverkade. De tre följande delarna kom ut 1994-1996.

Nordiskt samarbete

Västerbotten-Österbotten, tidigare ett land, med gemensam historia och gemensamt språk. Vi ville återknyta dessa kontakter. Genom åren utvecklades ett mycket gott samarbete med såväl Finland som Norge via bibliotekschefsmöten, kurser, studiebesök och marknadsföring av litteratur. Två aktiviteter som väckte stor uppskattning var *Boken ger livet vingar* år 1983 och *Laes noget nordisk* påföljande år.

Litteratur om Västerbotten sammanställdes till utställningen *Boken ger livet vingar* för att cirkulera i Österbotten. Biblioteken i Österbotten gjorde på samma sätt och dessa böcker visades i Västerbotten. Länens landshövdingar öppnade utställningarna. Efter turnéer-

nas slut stannade de österbottniska böckerna på Stadsbiblioteket i Umeå och de västerbottniska på landskapsbiblioteket i Vasa.

En vandringsutställning med nordiska förtecken var *Laes noget nordisk* som gjordes med anledning av den nordiska litteraturaktionen 1983/84. Utställningen bestod av 36 skärmar som var och en presenterade en nordisk författare. Utställningen invigdes på en bank i Umeå för att därefter visas på biblioteken i länet. Två skärmar visades samtidigt jämte böcker av de aktuella författarna. Var 14:e dag byttes skärmarna och böckerna. Länsbiblioteket producerade utställningen tillsammans med Föreningen Norden och Åkerbloms universitetsbokhandel i Umeå.

Samarbete med USA

En amerikansk skolbibliotekarie i Västerbotten

En amerikansk skolbibliotekarie, Valerie J. Downes, arbetade under läsåret 1988/89 i Västerbotten. På engelska berättade hon om barn- och ungdomsböcker i 90 grundskoleklasser. Dessutom undervisade hon lärare och bibliotekspersonal om hur man i Amerika använde biblioteket som läromedel i ett 40-tal skol- och folkbibliotek. Det var ett samarbete mellan United States Information Agency, American Library Association, Länsbiblioteket och Länskolnämnden i Västerbotten. Den årliga konferensen International Association of School Librarianship (IASL) med 150 deltagare förlades genom Valeries försorg till Umeå i juni 1990. Dragonskolan hade huvudansvaret.

Samarbete med West Virginia

Sommaren 1980 tillbringade jag i USA på ett stipendium från DIK – förbundet. American Library Association hade planerat en fantastisk resa. Längsta uppehållet var på West Virginia Library Commission, WVLC, i Charleston, ett mellanting mellan Statens kulturråd och ett länsbibliotek med ansvar för biblioteken i West Virginia. Den dynamiske chefen Fred Glazer hade utvecklat verksamheten till en av de mest framgångsrika i Amerika. "Inget berg är för högt och ingen dal för otillgänglig för att inte kunna nås av bibliotek" var hans paroll. Ett bibliotek skall synas i samhället. Precis som man vet hur en telefonkiosk eller brevlåda ser ut, skall invånarna också känna igen sitt bibliotek. Prefabricerade åttkantiga gula byggnader, *Instant Libraries*, för de större orterna och rektangulära brunbetsade enheter för de mindre orterna, *Outpost libraries*. En gemensam databas för mediabeståndet, ett lånekort och on-line-förbindelse med WVLC för hjälp i referensarbetet. Bokbestånden hölls aktuella genom centrala inköp och gallringslistor. Kontinuerlig fortbildning bl a genom interntv. TV och videoapparater användes flitigt av besökarna för språkkurser och utbildningsprogram. Tre områden värnade Fred särskilt om: samhällsinformation, local history och oral history. På WVLC fanns två fullt utrustade demonstrationsbibliotek, som jag uppmånades att ingående studera inför mötet med verksamheten, en rundresa i West Virginia.

Tillsammans med expertis hade Fred på biblioteket skapat många arbetsplatser för personer med fysiska eller psykiska handikapp. Allt detta ville jag visa mina kollegor i Västerbotten.

År 1993 besökte därför 25 svenska och 2 finska bibliotekarier i tre veckor USA, bland annat West Virginia. Följande år kom lika många amerikanska bibliotekarier till Sverige och Finland. Ett planerat utbyte mellan bibliotekarietutbildningarna i Umeå och West Virginia kunde dock inte förverkligas.

Nedläggningshot mot Länsbiblioteket

I januari 1992 övertog Västerbottens läns landsting huvudmannskapet för den regionala biblioteksverksamheten. Redan efter ett år, våren 1993, nåddes vi av ryktet att landstinget planerade att lägga ner Länsbiblioteket.

Eftersom ingen från Landstinget hade tagit kontakt med oss, oroade vi oss inte till en början. Men landstinget hade verkligen allvarliga planer som kommenterades i media. Jag kontaktade Statens kulturråd som reagerade omedelbart med en skarp skrivelse och påtalade vilka konsekvenser detta skulle innebära för länet och för Umeå stadsbibliotek. Det var många som ställde upp för oss. Uppenbarligen var vår verksamhet uppskattad. Förslaget drogs tillbaka och verksamheten fortsätter än i dag.

Samtidigt hade landstinget föreslaget att patientbiblioteket i Lycksele och Umeå skulle läggas ned.

Patientbiblioteket i Lycksele avvecklades medan det i Umeå måste reducera sin verksamhet högst betydligt. Senare har dock nya medel tillförts och biblioteken har återuppstått i något annorlunda skepnad.

Störstorden

Det blev en mycket glad överraskning när jag på min sista arbetsdag i mars år 1996 fick mottaga en antologi över skönlitteratur från berättarlänet Västerbotten, Störstorden. Mina kollegor på Länsbiblioteket hade tillsammans med kollegor i länet valt texterna. Landstinget bekostade tryckningen. Då och då tar jag fram boken, läser ett avsnitt och minns med värme mitt Västerbotten.

Slutord

Länsbibliotekets ursprungliga uppdrag var att ansvara för kompletterande mediaförsörjning och rådgivning till biblioteken i länet. Senare tillkom att vara utvecklande, utbildande och kvalitetshöjande. Personalen bestod år 1996 av fem bibliotekarier och två kanslist. Genom olika erfarenheter, kompetens och kreativitet kunde vi tillsammans med entusiasmen komma fram till lyckosamma och nyskapande lösningar. Samarbetet med biblioteken, regionala och kulturella instanser i länet liksom med kollegorna på länsbiblioteken i övriga norrlandslän var också ett betydelsefullt inslag i vårt arbete.

Tjugofem år är en kort tid i ett längre perspektiv, men för mig var det halva mitt yrkesverksamma liv. Jag fick genom mitt arbete lära känna Västerbotten och dess invånare, något som jag är oerhört glad och tacksam för.

Elsi Ekstedt

Studier

F 1931 i Jönköping. Studentexamen på reallinjen 1950. FK i historia, statskunskap och pedagogik Uppsala 1956. SÖ:s biblioteksskola 1957-58. Studier i lokalhistoria, konstvetenskap, arkivkunskap (Umeå univ.).

Tjänstgöring, utmärkelser (ej vikariat)

Universitetsbiblioteket i Uppsala 1959-1962. Uppsala stadsbibliotek 1962-1974. Chef för länsavdelningen vid Umeå stadsbibliotek 1974-1992. Länsbibliotekarie 1993 - 1996. SAB:s marknadsföringspris i Greta Renborgs namn 1990. Studieförbundet Vuxenskolas kulturpris år.1993. Umeå kommuns Minervabelöning år 1995. Hedersdoktor vid Humanistiska fakulteten vid Umeå Universitet 1999.

Några av uppdragen

Suppleant i Svenska Folkbibliotekarieföreningens styrelse 1975-77. Kanslichef för rikskampanjen Hjärnåret 1997-2000. Utredning om sjukhusbiblioteken på Akademiska sjukhuset i Uppsala 2002.

Skrifter, publicerat (urval)

Elsi Ekstedts bibliografi (opubl.) omfattar ca 50 artiklar i dags- och veckopress om bibliotek, lokalhistoria och konst. Greta Renborgs bibliografi 1945-2000 (2001) (med Irma Ridbäck), Grarbet ledkuman: a community based medical care and rehabilitation project in the district of Butajira in central Ethiopia (2003), redaktörskapet för Due, Christian, Rapport från en koppartryckpress. 2005 (båda sistnämnda tillsammans med Jan Ekstedt).